

Растечките цени и товарот врз домаќинствата: Разоткривање некои митови

Светот, Европа и Северна Македонија се соочени со невидени превирања на пазарите на храна и енергија, кои се манифестираат во брзорастечки цени. Индексот на трошоците на живот се зголеми за 12,4% на годишно ниво за првите девет месеци од 2022 година, додека цените на храна и енергија се зголемија уште повеќе. Резултатите од овој бриф откриваат дека посиромашните домаќинства се посилно погодени поради недоволниот приход што ги прави ранливи на зголемените цени, а не поради нивната потрошувачка структура.

Бриф за политиките бр. 59

Во брифот се препорачува Владата да се фокусира врз помош на домаќинствата во двата најсиромашни децили од распределбата на доходот бидејќи се соочуваат со негативни заштеди. Ова треба да се направи со насочување на владината помош преку директни парични трансфери или ваучери за храна и електрична енергија, како и преку постепено укинување на линеарното субвенционирање на потрошувачката на електрична енергија.

ПРОБЛЕМ

Инвазијата од Руската Федерација над Украина која започна на 24 февруари 2022 година, проследена со неколку рунди санкции наметнати врз неа од западните сојузници, резултираше со тектонски поместувања на глобалната политичка и економска сцена. Русија беше голем извозник на примарни производи, особено различни основни прехранбени производи, како и нафта и гас; со сериозното наштетување на нивната достапност на глобалниот, и особено на европскиот пазар, понудата значително се намали. Во тоа време, светот и европскиот континент излегуваа од пандемијата, но се соочуваа со нејзините се' уште присутни ефекти кои главно се манифестираа преку нарушени синџири на снабдување. На страната на производството на електрична енергија, амбицијата поврзана со

Зелената агенда во Европа, во текот на 2021 година се соочи со помало снабдување со електрична енергија поради помалото производство на енергија од обновливи извори поради временските услови, при затворање на електраните базирани на фосилни горива. Комбинацијата на фактори резултираше со ценовни притисоци - на пазарите на основна храна и енергија - уште кон крајот на 2021 година, кои потоа драматично се засилија откако Русија ја нападна Украина.

Северна Македонија, како мала и отворена економија, е изложена на вакви светски и европски случувања. Земјата има поволна клима за производство на храна, но сепак е голем нето увозник на храна и сврзани производи. На пример, во 2021 година, увозот на храна и живи

животни е речиси двојно поголем од извозот во истата категорија (прецизен фактор од 1,91). Причините може да се бараат во земјоделството што е нископлатен и ниско-продуктивен сектор со години, ако не и со децении, па оттука не е веројатно дека има обезбедено компаративна предност на земјата на глобалниот пазар, ниту пак имаше значителна корист од растечките земјоделски субвенции, коишто се потпираа главно врз нивната социјална улога.

Во енергетскиот сектор ситуацијата е подеднакво лоша. Земјата произведува само околу половина од електричната енергија што ја троши, а голем дел од неа - околу две третини - се произведува во неефикасните термоцентрали базирани на фосилни горива, изградени пред околу половина век и кои веќе се соочуваат со намалување на квалитетот на лигнитот добиен од рудниците во нивна близина. Околу една третина од производството на електрична енергија доаѓа од обновливи извори, но доминантно од вода, бидејќи земјата има само една ветерна централа и неколку соларни централи кои заедно учествуваат со помалку од 2% во производството на електрична

енергија. Не треба да се напоменува дека Северна Македонија не располага со извори на нафта и гас, така што целата потрошувачка од нив се заснова на увоз, а особено гасот доаѓа од Русија, и покрај тоа што во релативна смисла неговата важност остана прилично ниска (помалку од 7% во вкупната потрошувачка на енергија во земјата).

Оттука, Северна Македонија е силно изложена на глобалната и европската криза на пазарите на храна и енергија. Зголемените цени на овие пазари многу брзо се транспонираа во домашната економија. За првите девет месеци од 2022 година, индексот на трошоците на живот се зголеми за 12,4% во однос на истиот период од 2021 година. Цените на храната пораснаа за 18,5% за истиот период, а цените на некои прехранбени производи од оваа категорија, како леб и житарки, и масла, се зголемија за над 25%. Цените на струјата се зголемија за 13%, но тоа главно ја одразува државно-регулираната цена на електричната енергија за домаќинствата и малите потрошувачи, која се' уште е значително под нејзината пазарна цена (која ја плаќаат големите фирми кои купуваат струја

на отворен пазар), како и под трошоците за производство на електрична енергија во домашниот систем бидејќи разликата (предизвикана главно од потребата за увоз на дополнителен лигнит и мазут) е субвенционирана од Владата. Цените на гасот во домашната економија се зголемија за 43,5% во истиот период, на течните горива за 53,6%, на цврстите горива за 12,1% и на топлинската енергија за 13,9%.

ЦЕЛ

Целта на овој бриф е да даде преглед на ситуацијата во однос на оптоварувањето што кризата со храна и енергија им ги наметнува на македонските домаќинства. Имено, често се тврди дека кризата е потешка за посиромашните домаќинства бидејќи тие трошат пропорционално поголем дел од својот буџет на прехранбени производи, како и потенцијално на енергетски производи. Сепак, би сакале да разбереме дали домаќинствата се различно погодени од кризата поради нивната потрошувачка структура или поради нивните нивоа на приходи. Тоа може да го отвори патот за дизајнирање посоодветни владини мерки.

МЕТОДОЛОГИЈА

Брифот се заснова на две компаративни карактеристики на портфолиото на Finance Think. Првиот е МК-МОД Микросимулацискиот модел на даноци и надоместоци, изграден и одржуван од Finance Think од 2017 година. Моделот е базиран на доходот и како таков оневозможува директно да се прави анализа од страната на потрошувачката. Оттука, за оваа вежба воведовме нов модул во МК-МОД кој ја опфаќа страната на потрошувачката, врз основа на нејзиното вообичаено класифицирање на 12 главни ставки, што во голема мера е нивото со кое работиме.

Ова е овозможено со втората специфична карактеристика, односно достапноста и на доходот и

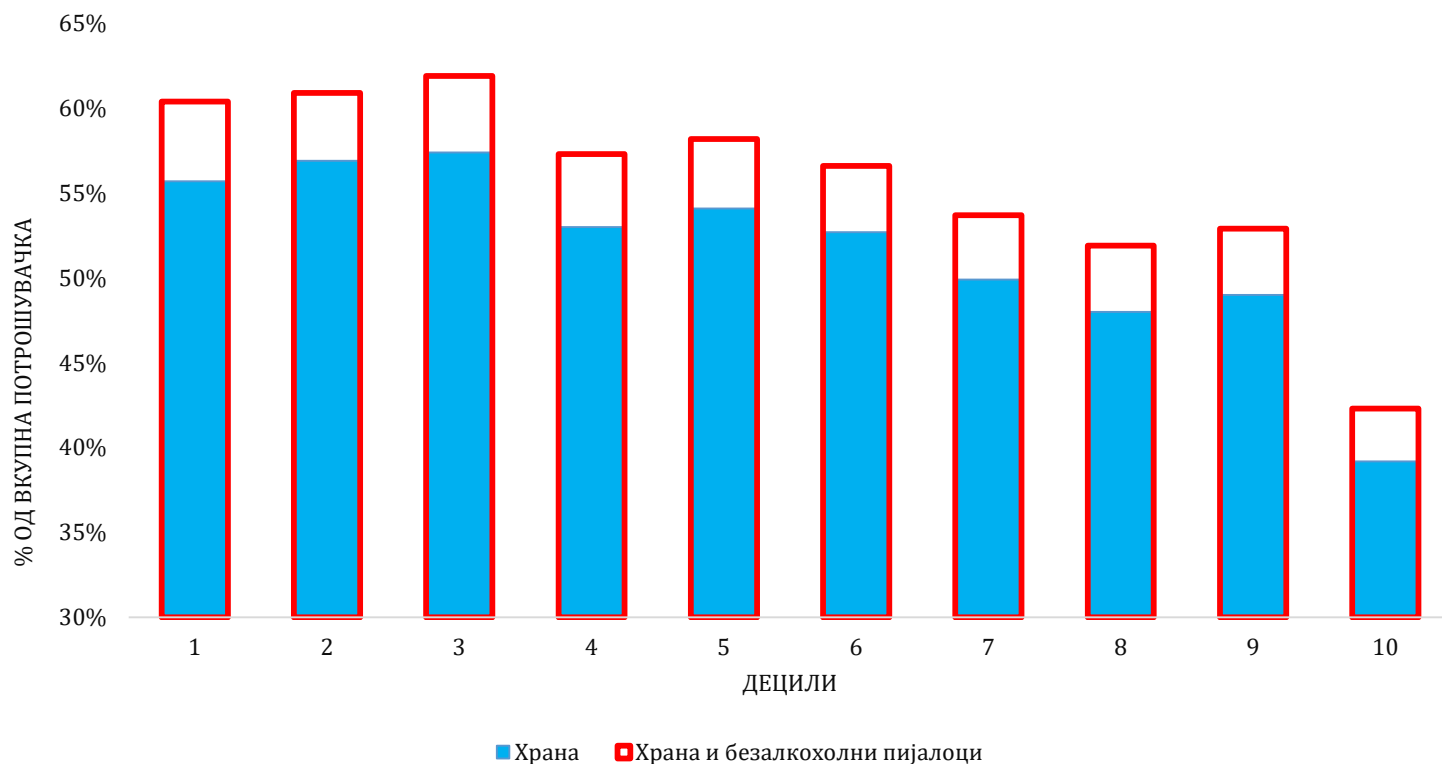
на потрошувачката во единствена микро-анкета, тоа е нашата Анкета за квалитетот на животот. Еден недостаток на истата е фактот што е собрана во 2017 година; со МК-МОД, можевме да ги рекалибрираме нејзините номинални вредности на ниво од 2021 година, но не наметнавме/претпоставивме никакви промени во структурата, бидејќи тоа ќе беше прилично произволно. Имајќи го ова на ум, продолжуваме со оваа анализа.

РЕЗУЛТАТИ

Прво го набљудуваме учеството на потрошувачката на храна во вкупниот буџет на домаќинствата по скалата на доходот, односно поделено во 10 децили според расположливиот доход. Вреди да се напомене дека расположливиот

доход ги вклучува сите пазарни и непазарни ставки (како плати, пензии, дознаки, социјална помош итн.), но не ги зема предвид кредитите или кој било друг вид заеми. Слика 1 го прикажува учеството на храната, и на храната и безалкохолните пијалоци, за 10-те доходни групи. Забележуваме дека постои генерален надолан тренд, односно колку е домаќинството побогато, толку е помал уделот на неговиот буџет потрошен за храна. Ова треба да се очекува, но Слика 1 не документира остри разлики. Најголем удел, всушност, е забележан околу третиот децил, 61,9%, додека најмал за најбогатиот децил, 42,3%. Сепак, за деветтиот децил, уделот е 52,9%, не толку далеку од најголемото учество во третиот

Слика 1: Удел на потрошувачката на храна во вкупната потрошувачка

Извор: Пресметки на Finance Think.

децил.

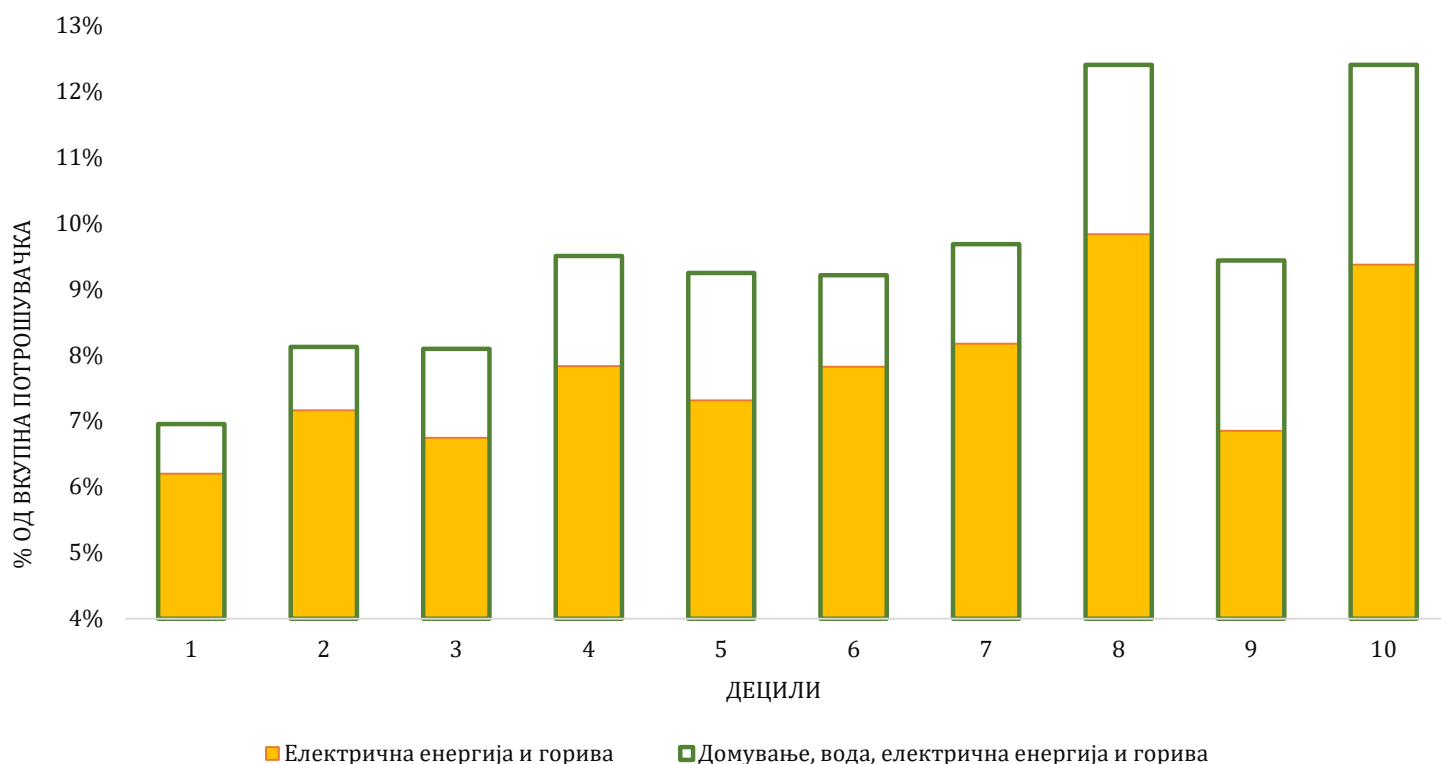
Слика 2 го прикажува учеството на потрошувачката на енергија во вкупната потрошувачка и открива растечки тренд, односно колку е домаќинството побогато, толку е поголемо учеството на потрошувачката на енергија во буџетот. Ова исто така не може да се смета за неочекувано, бидејќи побогатите домаќинства веројатно загреваат поголеми домови, трошат повеќе на горива за транспорт итн., и покрај тоа што уделите на левата страна може да се должат и на некои специфики на анкетата (која непрецизно ја опфаќа нередовната набавка на

огревно дрво, на пример), како и некои проблеми сврзани со користење енергија во сиви зони.

Оттука, малку е веројатно дека посиромашните домаќинства имаат значително поголем удел во потрошувачката на храна во релативна смисла. Кога ќе се земат заедно трошоците за храна и енергија, нивниот удел во вкупниот буџет на домаќинството не е различен за различните домаќинства според доходниот статус. Оттука, доколку домаќинствата би го задржале текот и навиките на трошење за време на неодамнешните зголемувања на

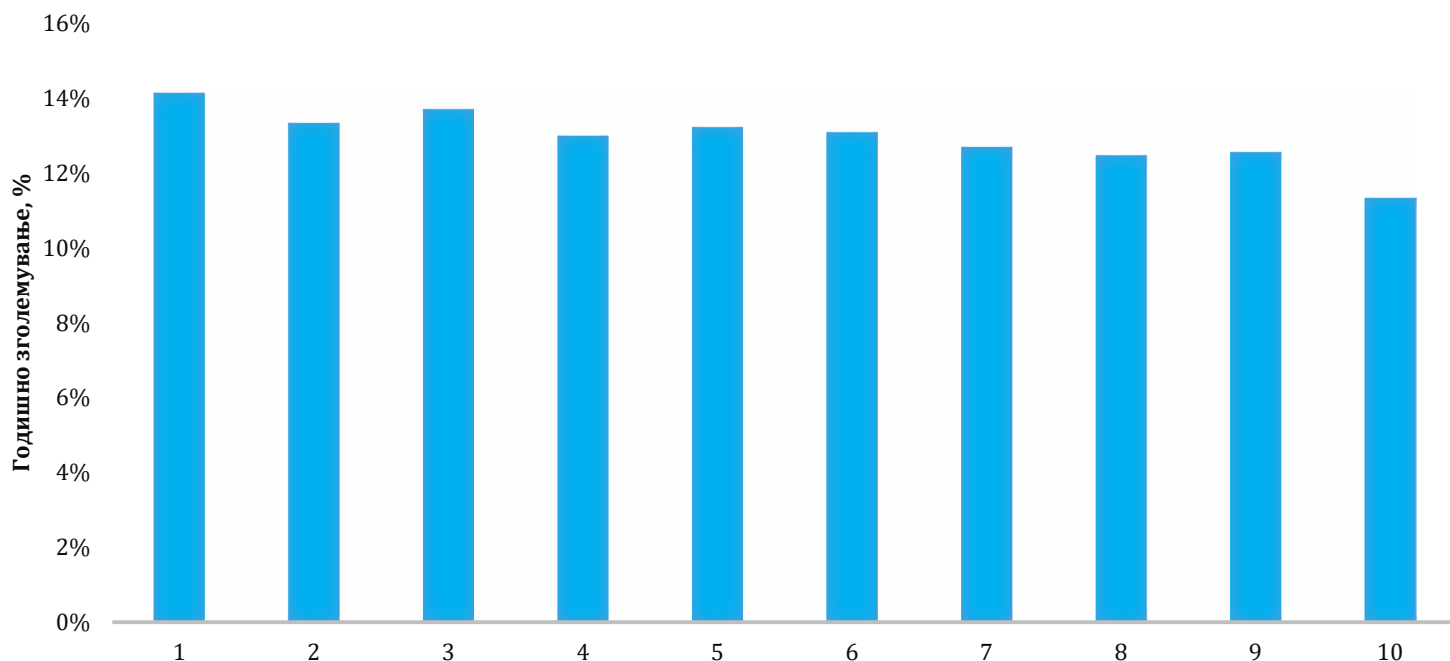
цените, нивната потрошувачка би се зголемила како на Слика 3. На сликата ги наметнуваме зголемувањата на цените на различните потрошувачки ставки забележани за периодот јануари – септември 2022, како што е објавено од националната статистика, и едноставно повторно го пресметуваме нивото на потрошувачка. Бројката може да се сфати како пад на куповната моќ поради зголемување на цените, односно ако домаќинствата не можеле да ја зголемат потрошувачката поради зголемувањето на цените, тогаш се приспособиле преку намалување на

Слика 2: Удел на потрошувачката на енергија во вкупната потрошувачка

Извор: Пресметки на Finance Think.

Слика 3: Зголемување на потрошувачката поради зголемување на цените

Извор: Пресметки на Finance Think.

обемот на потрошувачката.

Повторно, Слика 3 открива шема на опаѓање, укажувајќи дека навистина ударот од кризата е најсилен за најсиромашните домаќинства, бидејќи тие изгубиле 14,1% од нивната куповна моќ, малку над просечното зголемување на цените од 12,4%, главно поради нивната малку поголема потрошувачка на храна во релативна смисла. Меѓутоа, ако ги видиме најбогатите домаќинства, тие изгубиле 11,3%, што значи нешто под просекот, но не и драматично под него. Бројката повторно открива дека сите домаќинства се речиси подеднакво погодени од зголемените цени во релативна смисла.

Ако шемите на потрошувачка не се вистински различни долж доходната скала, тогаш проблемот станува појасен кога потрошувачката ќе се вкрсти со доходот. Јасно е дека домаќинствата имаат различни нивоа (и структури) на доходи што е изворот на нивната ранливост,

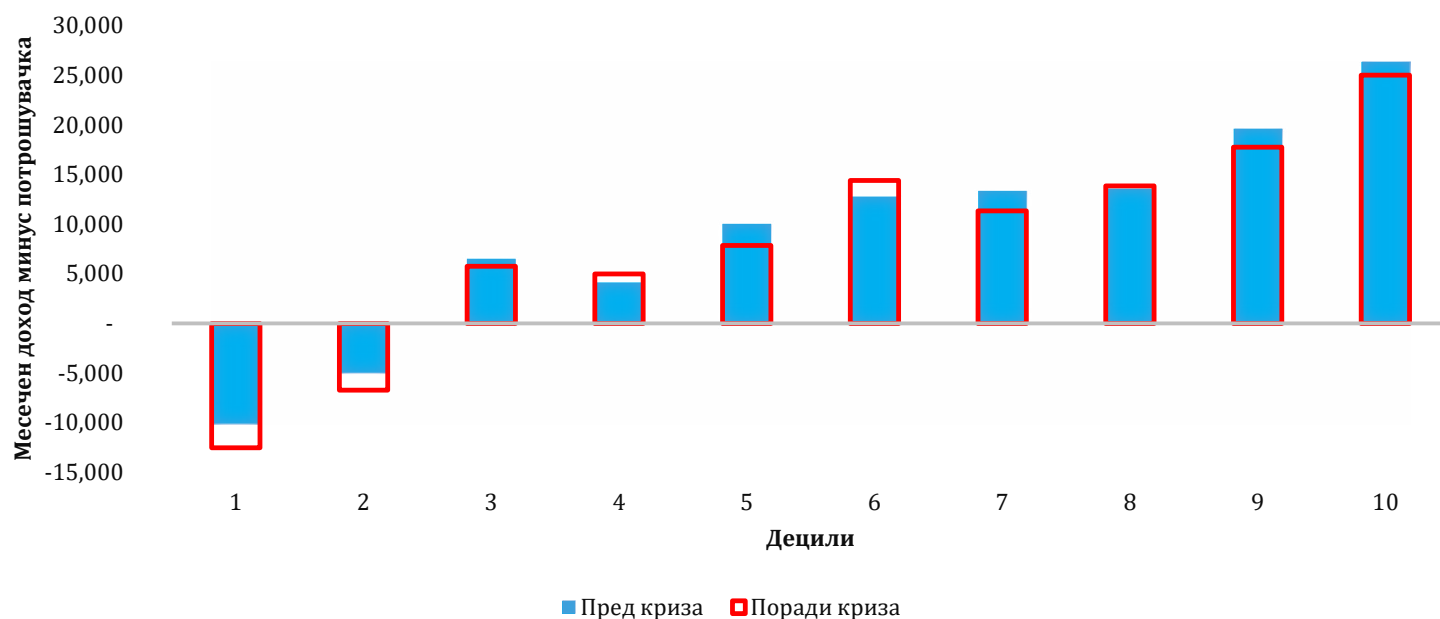
а не нивоата (и структурите) на потрошувачката сами по себе.

За да го илустрираме ова, го зедеме расположливиот доход од Анкетата за квалитетот на животот и наметнавме претпоставени зголемувања на следниов начин: платите и сврзаните приходи се зголемени за 9%, еднакво на реалниот раст на платите во првата половина на 2022 година; пензиите се зголемени за 8,5%, еднакво на нивното кумулативно зголемување до октомври 2022 година; социјалната помош е зголемена за 4%, како одраз на годишното прилагодување кое обично се прави секој март, додека останатите ставки од приходите се претпоставува дека ќе пораснат за 2,1%, што е очекуваниот раст на економијата во 2022 година. Потоа, го зедеме променетиот доход во 2022 година намален за променетата потрошувачка поради зголемувањето на цените и го добивме т.н. „вишок доход“ за претставување на заштедите што домаќинствата би можеле да ги остварат во текот на 2022 година со оглед на горенаведените

случувања. Тие се претставени на слика 4.

Сите домаќинства освен оние во најниските два доходни децили имаат позитивни заштеди, односно приходите им се поголеми од потрошувачката, и пред и за време на актуелната криза. Сепак, кризата ги намали заштедите речиси за сите домаќинства, иако со некои исклучоци. Намалувањата се големи, до 21,7%, во 5-тиот децил (средната класа), иако потоа се позитивни за 6-тиот децил, така што без некоја значајна шема. Поважно е да се забележи дека поради актуелната криза, негативните заштеди на двата најсиромашни децили се продлабочуваат, за 24,1% во првиот и за 35,4% во вториот децил, што претставува многу сериозно влијание на кризата и зголемените цените кај овие домаќинства.

Слика 4: Заштеди пред и за време на тековната криза, со претпоставено отстранување на линеарните субвенции за електрична енергија

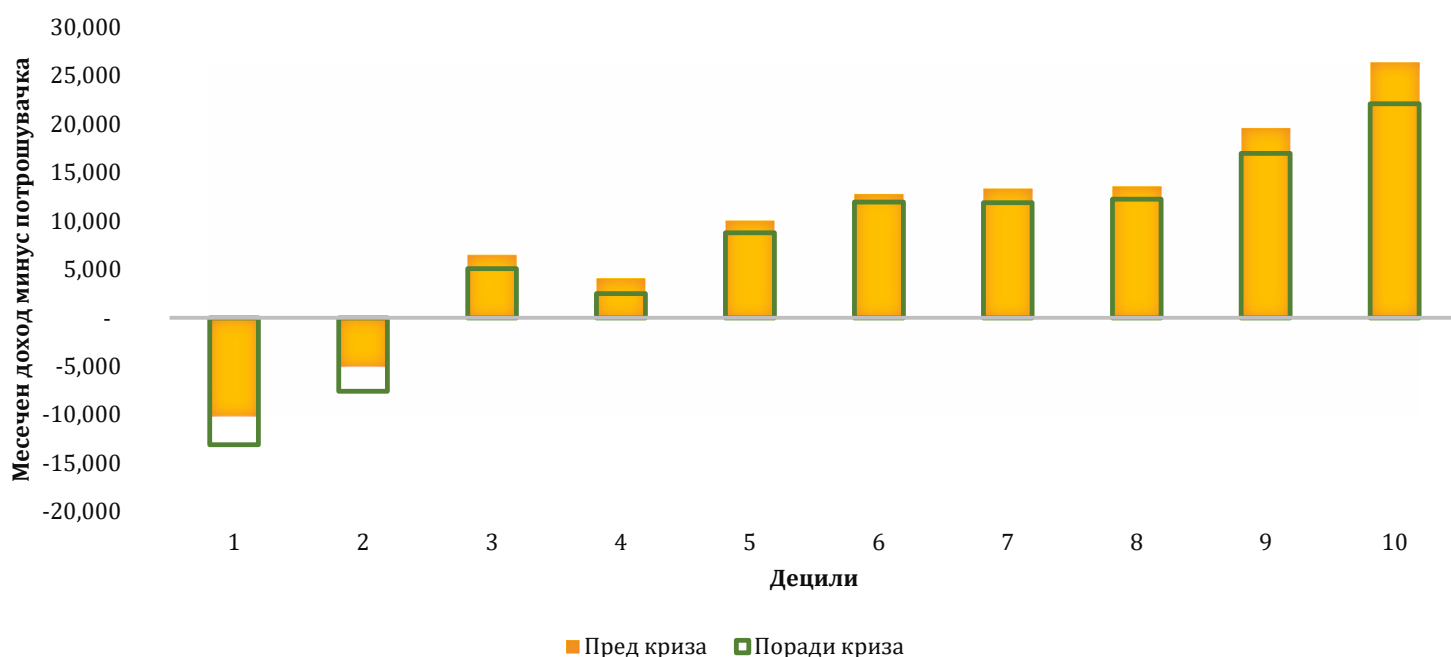
Извор: Пресметки на Finance Think.

Слика 4 открива дека не е структурата на потрошувачката туку нивоата на доходот што бара фокусирање од владата и нејзините мерки кон најсиромашните десетици. Таа, исто така, открива дека поголемиот дел од домаќинствата се способни да ја сносат кризата на свој товар без

владина поддршка. На Слика 5, правиме произволна претпоставка дека цената на електричната енергија и горивата скока за 50% наместо сегашните 13%, како одраз на грубо отстранување на субвенционирањето на цените на електричната енергија, вклучително и преку

преферираната стапка на ДДВ. Резултатите укажуваат дека влијанието ќе биде посилно за првите два децила, но ним им е потребна поддршка во секој случај. Додека, сите останати домаќинства имаат простор да поднесат вакво зголемување.

Слика 4: Заштеда пред и за време на тековната криза

Извор: Пресметки на Finance Think.

ЗАКЛУЧОК И ПРЕПОРАКА

Учеството на потрошувачката на храна во вкупната потрошувачка на домаќинствата во Северна Македонија не е особено различно помеѓу најсиромашните и најбогатите домаќинства. Спротивно на тоа, побогатите домаќинства трошат повеќе електрична енергија и горива како удел во нивните буџети, така што вкупното учество на потрошувачката на храна и енергија во буџетите е слично за различните домаќинства долж скалата на доходот. Оттука, посиромашните домаќинства се посилно погодени од тековната криза поради нивниот недоволен расположлив доход за да се амортизираат од повисоките цени, а не поради нивната потрошувачка структура. Имено, најсиромашниот квинтил има негативни заштеди, кои всушност стануваат подлабоки поради загубата на куповна моќ. Тогаш, големото прашање е дали сите домаќинства треба да добијат владина поддршка за да го ублажат ударот од кризата?

Одговорот е јасно не. И покрај тоа што сите домаќинства, од сите нивоа на доход, имаат слично учество на храната и енергетските производи во нивната потрошувачка, огромното мнозинство од нив имаат доволно простор во своите приходи да го поднесат товарот од кризата. Сигурно е потребна владина поддршка во двата најсиромашни децила за да се надомести загубата на куповна моќ. Ова вели дека:

- Владата треба да се насочи кон таргетиран мерки кон домаќинствата во двата најсиромашни децила, или преку помош на нивните приходи преку директни парични трансфери, или преку обезбедување ваучери за храна и струја/енергија;
- Владата треба да почне со постепено укинување на линеарните мерки, моментално пред сè оние кои се однесуваат на субвенционирање на потрошувачката на електрична енергија.

Finance Think е Институт за економски истражувања и политики.

Нашата Визија

Да поттикнеме економско размислување за подобра благосостојба утре.

Нашата Мисија

Да го подобриме влијанието на економските и социјалните трендови и политики врз граѓаните во Северна Македонија и регионот на Западниот Балкан, преку економски истражувања, застапување базирано на докази и водено од податоци, и поттикнување критичка дебата за економските процеси.

Истражувањето на Finance Think им помага на носителите на политиките, застапниците на политиките, креаторите на мислење, економските новинари и јавноста да ги разберат прашањата кои влијаат врз обичните граѓани.

Ул. Фредерик Шопен 1/2,
1000 Скопје
+389 2 6156 168,
www.financethink.mk,
info@financethink.mk

